

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર
Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૫
Year : 5

● ૨૨-જાન્યુઆરી-૨૦૨૦ ●
● 22-JANUARY-2020 ●

અંક : ૯
Issue : 9

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૫	અનુક્રમણિકા	અંક : ૯
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦	ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
<p>: કાર્યાલયનું સરનામું :</p> <p>ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, ‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧.</p>		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. પંચાયતન દેવપૂજા - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા		૪
		૩. ભગવાનની ભક્તિ ક્યારે ફળે ? - ડૉ. મોહનલાલ લ. શાહ		૯
		૪. નિત્ય આચરવા જેવી વાત - ભગીરથ જયંતિલાલ ત્રિવેદી		૧૧
		૫. જીવનમાં આચરવા જેવું - વાસુદેવ બી. પટેલ		૧૪
		૬. આહારશુદ્ધિ - શ્રી નાથજીભાઈ શુક્લ		૧૫
		<p>નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે વેબસાઈટ ‘www.satsangsalila.com’ ઉપર માસિક ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર મહિને અપલોડ થશે. -તંત્રી.</p>		
<p>જાહેર વિનંતી</p> <p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી. પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ ૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશભીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦.</p> <p>“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>				
<p>વર્ષ : ૫ : અંક : ૯ ૨૨-૦૧-૨૦૨૧ 2 જાન્યુઆરી-૨૦૨૧ સત્સંગ પ્રદીપ</p>				

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા

માનદ્ તંત્રી : ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા

સં. ૨૦૭૭ પોષ ● કાર્યાલય: ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરુકૃપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ● જાન્યુઆરી-૨૦૨૧ ● અંક: ૯

આજનો સુવિચાર

“.....પરમાત્માએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે આ ‘શિક્ષાપત્રી’ કે જે મારી વાણી અને તેથી મારું સ્વરૂપ છે તે પ્રમાણે જે વર્તશે અગર વર્તવા પ્રયત્નશીલ રહે છે તે ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થની સિદ્ધિને નિશ્ચય પામવાનો. પરમાત્મા સર્વેશ્વર છે અને એમના આશ્રિતમાં એમના ગુણ આવે છે. રાજ્યાશ્રિત હોય છે તો તેનો જેટલા પ્રમાણમાં રાજ્યાશ્રય તેટલા પ્રમાણમાં રાજ્યસત્તા તે મેળવે છે. તેમ સર્વેશ્વર પરમાત્માનો જેટલા પ્રમાણમાં આશ્રય તેટલા પ્રમાણમાં પરમાત્માનું ઐશ્વર્ય-ગુણ તે આશ્રિતમાં આવે છે જ. માટે પરમાત્માનો આશ્રિત કોઈ દિવસ માંયકાંગલો કે નિર્બળતા ધારણ કરનારો હોય નહિ પણ સિંહનું બચ્ચું તો પણ નિર્ભય થઈને શૂરવીરપણાથી ફરે છે.....”

(“અમૃતવર્ષા”માંથી)

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રીમાં ‘વિષ્ણુ, શિવ, ગણપતિ, પાર્વતી અને સૂર્ય - એ પંચાયતન દેવને પૂજ્યપણે માનવાની આશ્રિતોને આજ્ઞા કરેલી છે (શ્લો. ૮૪). વળી, એમણે શ્રીકૃષ્ણ, શિવજી અને ગણપતિના જન્મોત્સવ તથા વ્રત ઊજવવાની પણ આજ્ઞા કરેલી છે (શ્લો. ૭૯ અને ૧૨૭). વળી, એમણે ‘માર્ગમાં ચાલતાં શિવાલયાદિક દેવમંદિર (આદિ શબ્દમાં પંચાયતનના બાકીના ચાર દેવોનાં મંદિરોનો સમાવેશ થાય છે) આવે તો તે મંદિરમાં જઈને દેવનું આદરથી દર્શન કરવાની આજ્ઞા પણ કરેલી છે (શ્લો. ૨૩). આ આજ્ઞાઓના કારણે કેટલાક આશ્રિતો મનમાં ભારે દ્વિધા અનુભવતા જણાય છે. એમને મનમાં પ્રશ્ન થાય છે કે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સર્વથી સમર્થ, સર્વતંત્ર, સ્વતંત્ર, સર્વેશ્વર, સર્વ કારણના કારણ, સર્વ કર્તાના કર્તા અને સર્વ અવતારના અવતારી છે; એમનાથી પર બીજું કોઈ જ તત્ત્વ નથી. છતાં એમણે આશ્રિતોને બીજા દેવોને - પંચાયતન દેવોને પૂજ્યપણે માનવાની અને એમના જન્મોત્સવો ઊજવવાની આજ્ઞા શા માટે કરી હશે? એમને મનોમન થાય છે કે, આ આજ્ઞાઓનું પાલન કરવાથી અન્યાશ્રય દોષ લાગે તેમ છે; જ્યારે એની અવગણના કરવાથી ઇષ્ટદેવની આજ્ઞાનો ભંગ કર્યાનો મહાદોષ લાગે તેમ છે. શું કરવું? - એની વિમાસણમાંથી સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન ન મળતાં કેટલાક એવું માનવા લાગ્યા છે કે આ આજ્ઞાઓ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે લોકાચાર, શિષ્ટાચાર અથવા લોકોનું મનોરંજન કરીને સંપ્રદાય તરફ આકર્ષવા માટે કરેલી છે; એટલે કે એ આજ્ઞાઓ

ઔપચારિક છે. પણ આ માન્યતા ગંભીર ભૂલભરેલી છે. આ માન્યતાની પાછળ ઇષ્ટ આરાધ્ય ભગવત્સ્વરૂપની નિષ્ઠાની ખામી પણ સ્પષ્ટ વર્તાય છે. આ આજ્ઞાઓ શિક્ષાપત્રીમાં શા કારણે કરવામાં આવી છે તેનો ખુલાસો શોધવા-સમજવાનો આ લેખમાં પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

શિક્ષાપત્રીમાં કરેલી આજ્ઞાઓ લોકાચાર, શિષ્ટાચાર, લોકરંજનાર્થે અથવા લોકોને આકર્ષવા માટે કરેલી છે એવું માનવું યોગ્ય અને હિતાવહ નથી; એટલું જ નહિ પણ એવી માન્યતા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના અવતરનું કારણ, એમની જીવનલીલા, એમણે પ્રવર્તવેલા સિદ્ધાંતો તથા એમણે પ્રસ્તાપિત કરેલી ધર્મજીવન-પ્રણાલિકાઓથી મૂળભૂત રીતે વિરુદ્ધ છે. શિક્ષાપત્રીમાં કરેલી આજ્ઞાઓ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતાના જીવનમાં અજમાવેલી અને અનુભવેલી હકીકત ઉપર આધારિત છે. આ આજ્ઞાઓ આશ્રિતોના ધર્મોનું રક્ષણ કરનારી તો છે જ પણ તે સાથે સત્શાસ્ત્રો સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત પણ છે. શ્લો. ૬માં આ હકીકત સ્પષ્ટ કહેવામાં આવી છે. એ આજ્ઞાઓ માત્ર સંપ્રદાયના આશ્રિતો માટે જ નહિ પણ સર્વ મુમુક્ષુ નરનારી માટે પણ આજીવન સુખ આપનારી અને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરાવનારી છે એવી ખાતરી-બાંહેધરી એમાં પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક આપવામાં આવેલી છે (શ્લો. ૭ અને ૨૦૬). ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની જીવનલીલાનો ઇતિહાસ કહે છે કે, એ પોતે પ્રત્યક્ષ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ હતા. એમને કોઈ ધર્મ, ન્યાય કે નીતિના નિયમો કે બંધનો નડે તેમ ન હતાં. છતાં આશ્રિતોને

ઉપદેશ આપતા પહેલાં અને આજ્ઞા કરતા પહેલાં એમણે પોતે એ આજ્ઞાઓનું અને જ્ઞાનોપદેશનું જીવનમાં પાલન કરી બતાવ્યું છે.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને જીવનમાં તપ, ત્યાગ, સેવા અને ભક્તિ અતિ પ્રિય હતાં. આઠ વર્ષની ઉંમરે જ્યારે એમને જનોઈ દેવામાં આવ્યું ત્યારે વિદ્યાભ્યાસના બહાને ઘર છોડીને ચાલ્યા જવાની એમની પ્રબળ ઇચ્છા હતી; પણ માતાપિતાની સેવા કરવા માટે એમણે પોતાની મનોકામના મનમાં રાખી અને ત્રણ વર્ષ સુધી એમણે માતાપિતાની સેવા અતિ પ્રેમ અને આદરથી કરી હતી. એ બન્નેનો દેહવિલય થયો અને એમની ઉત્તરક્રિયા પૂરી થઈ એ પછી થોડા દિવસો પછી સાવઅગિયાર વર્ષની કુમળી વયે એમણે વિ. સં. ૧૮૪૯ના અષાઢ સુદ ૧૦ના રોજ ગૃહત્યાગ કર્યો હતો. ગૃહત્યાગ કરીને એમને પોતાને કોઈ કામના સિદ્ધ કરવાની ન હતી પણ મુમુક્ષુમાત્રને જીવનમાં તપ, ત્યાગ, સેવા, સમર્પણ, ભક્તિ અને તીર્થદર્શનનો મહિમા, આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા સમજાવવા માટે એમણે ગૃહત્યાગ કર્યો હતો. ત્યારે ઘેરથી વહેલી સવારે, પ્રાતઃસ્નાન નિમિત્તે નીકળતા પહેલાં એમણે વિઘ્નવિનાશક ગણેશની ‘વિઘ્નં મમાપહર સિદ્ધિવિનાયક ! ત્વમ્ !’ એ અતિ સુંદર ભાવવાહી સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરી હતી (સ.જી. ૧-૪૨-૪/૧૧). એ પછી પુલહાશ્રમમાં જઈને ચક્રા અને ગંડકી નદીઓના સંગમ ઉપર, એક પગે ઊભા રહીને એમણે અતિ ઉગ્ર તપ શરૂ કર્યું. આ વખતે એમની વય માત્ર સાડા અગિયાર વર્ષની હતી. એમનો હેતુ, નિષ્કામવ્રતની મહત્તા સમજાવવાનો હતો. અને જ્યારે વિ. સં. ૧૮૪૯ના કાર્તિક સુદ ૧૧ના રોજ સૂર્યદેવે એમને દર્શન દીધાં ત્યારે નીલકંઠ વર્ણના નામે અને વેશે, સર્વેશ્વર શ્રીહરિ સૂર્યની સ્તુતિ કરે છે- ‘જય ! જય ! જગદાત્મન્માસ્કરાહસ્કર ત્વમ્ । (સ.જી. ૧, ૪૪, ૨૦/૨૪). એ પછી ઉત્તર અને પૂર્વ ભારતનાં તીર્થોમાં વિચરીને એ દક્ષિણ ભારતમાં

સુંદરરાજ, જે વિષ્ણુક્ષેત્રના નામથી આજે પણ પ્રસિદ્ધ છે ત્યાં આવ્યાં. ત્યાં વિષ્ણુનું દર્શન અને સ્તુતિ કરીને ભૂતપૂરી ગયા. માર્ગમાં ભૂલા પડ્યા, ચાર દિવસના ઉપવાસ થયા ત્યારે શિવજી અને પાર્વતી, યાત્રિકવેશે એમને મળ્યાં અને અતિ પ્રેમથી સાથવો જમાડ્યો. પરબ્રહ્મપુરુષોત્તમ, નીલકંઠ વર્ણી ત્યારે ‘સદાશિવં શાશ્વતમીશિતારમ્ ।’ એ સ્તોત્રથી શિવજીની અને ‘માતઃ ! શિવે ! મંગલવૃન્દદાત્રીમ્ ।’ એ સ્તોત્રથી પાર્વતીની સ્તુતિ કરે છે (સ.જી. ૧, ૪૯, ૬૭/૭૪ અને ૭૬/૮૩). ભગવાને કરેલાં આ સ્તુતિગાનોની વાત નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ ભક્તચિંતામણિમાં પણ નોંધેલી છે (ભ.ચિં.પ્ર. ૨૯ અને ૩૪). ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ તે પછી શિખરબંધ મંદિરો કરાવે છે અને તેમાં સ્વહસ્તે દેવમૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરે છે ત્યારે વિ. સં. ૧૮૮૪ના વૈશાખ વદ ૨ના રોજ જૂનાગઢમાં સપરિવાર સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની તથા વિ.સં. ૧૮૮૫ના આસો સુદ ૧૨ના રોજ, ગઢડામાં શ્રીસૂર્યદેવની મૂર્તિઓની સ્વહસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરે છે. સંપ્રદાયના ઇતિહાસમાં નોંધાયેલી આ હકીકત સ્પષ્ટ કરે છે કે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે જીવનમાં જાતે પંચાયતન દેવોની પૂજા અને પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

પણ સંપ્રદાયના આશ્રિતો માટે પંચાયતન દેવને પૂજ્યપણે માનવાની શિક્ષાપત્રીમાં આજ્ઞા કરવા સારુ ઉપર જણાવેલાં કારણો ઉપરાંત બીજાં પણ સબળ કારણો આપી શકાય તેમ છે. પંચાયતન દેવપૂજા આધુનિક છે એટલે કે ઇસવીન પછી દાખલ થયેલી છે, એવી માન્યતા ભૂલભરેલી છે, વૈદિક સાહિત્યનો ઇતિહાસ કહે છે કે, એ આદિકાળથી- નિદાન વૈદિકકાળ પહેલાંથી સમાજમાં પ્રચલિત હતી. વેદોમાં જે તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓ ગણાવવામાં આવ્યા છે તેમાં પંચાયતન દેવનું સ્થાન મોખરે છે. શબ્દકલ્પદ્રુમ જેવા પ્રાચીન મહાકોશમાં પણ પંચાયતન દેવ પૈકી કોઈ એક દેવનું પણ પૂજન-અર્ચન ન થતું હોય

એવું ઘર અને કોઈ એક દેવનું પણ મંદિર ન હોય એવું ગામ, ભારતમાં ભાગ્યે જ જોવા મળશે. એક કાળ એવો હતો કે જ્યારે બધે પંચાયતનના બધા જ દેવોની પૂજા થતી હતી. વિપરીત દેશ, કાળ, ક્રિયા અને સંગના પરિણામે એ પછી લોકોમાં, પાંચમાંથી ગમે તે એકની પૂજા થવા લાગી. થોડા સમય પછી, પંચાયતન પૈકી જે દેવની પૂજા થતી હોય તે સિવાયના બાકીના ચાર દેવોની અવગણના થવા લાગી. અવગણના પછી નિંદા થવા લાગી અને પછી, આજે જેમ શાણા અને સમજુ ગણાતા હિંદુ, મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તી, શીખ વગેરે ધર્મ અને ઇશ્વરના નામે એકબીજા સાથે એક યા બીજી રીતે લડે છે તેમ વૈષ્ણવો, શૈવો, શાક્તો, ગાણપત્યો અને સૌર્યો એકબીજા સાથે સ્વ-સરસાઈ માટે લડવા લાગ્યા. સદ્ભાગ્યે આજે હવે પરિસ્થિતિમાં પલટો આવ્યો છે. આજે જ્યારે નવાં મંદિરો થાય છે ત્યારે પંચાયતન દેવમાંથી એકની પ્રધાનપદે પ્રતિષ્ઠા થાય છે; પણ સાથે જ બાજુમાં યા નિયત* સ્થાને બીજા ચાર દેવોની પણ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે. જૂનાં મંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે પણ સગવડ અને શક્યતા હોય તો આ પ્રણાલિકા અપનાવાય છે. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ આ હકીકત ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ભારતમાં પંચાયતન દેવપૂજા, આદિકાળથી પ્રચલિત હતી,

આજે પણ છે. પંચાયતન દેવપૂજા ભારતીય સંસ્કૃતિનું એક પ્રતીક અને ગૌરવ છે.

જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે આ જગત પંચભૂતાત્મક છે; એટલે કે પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશનું બનેલું છે અને એ વડે સભર ભરેલું છે. માનવદેહ પણ પંચભૂતાત્મક છે; એ કારણે એને પંચભૂતનું પૂતળું કહેવામાં આવે છે. પંચાયતન દેવ, આ પંચભૂતના અધિષ્ઠાતા દેવ છે. આકાશના અધિષ્ઠાતા દેવ વિષ્ણુ છે; આકાશ જેમ સર્વવ્યાપક છે તેમ વિષ્ણુ પણ સર્વવ્યાપક છે. આકાશની તન્માત્રા શબ્દ છે; શબ્દ શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. આકાશ જેમ બીજાં ભૂત તત્ત્વોનો આધાર કહેવાય છે તેમ વિષ્ણુ પણ જગતનો આધાર, પોષણકર્તા અને રક્ષણકર્તા ગણાય છે. વાયુતત્ત્વના અધિપતિ સૂર્ય છે, વાયુ જેમ જગતને વ્યવસ્થા અને જીવન આપે છે તેમ સૂર્ય પણ જગતને વ્યવસ્થા અને જીવન આપે છે. વાયુ જેમ સર્વ તત્ત્વો અને ઇન્દ્રિયોનો આત્મા ગણાય છે તેમ સૂર્ય પણ જગતનો આત્મા કહેવાય છે. યજુર્વેદમાં તેથી કહ્યું છે, ‘સૂર્ય આત્મા જગતસ્થૂષઃ (યજુર્વેદ ૧/૪૨). વાયુની તન્માત્રા સ્પર્શ કહેવાય છે. સ્પર્શ, ત્વચા ઇન્દ્રિય વડે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે તેજ - અગ્નિની અધિષ્ઠાત્રી શક્તિ છે, તેજ જેમ પ્રકાશ આપે છે તેમ શક્તિ પણ પ્રકાશ આપે છે. તેજ (અગ્નિ) અન્નાદિકને પચાવે છે, કાષ્ઠ અને હૂત દ્રવ્યોની આહુતિ, અહિંસક યજ્ઞો દ્વારા

*નિયત સ્થાન એટલે એકને મુખ્યસ્થાને મધ્યમાં સ્થાપિત કરીને બીજા ચારને ચાર ખૂણે સ્થાપિત કરવામાં આવે છે તે. એ સ્થાન નીચે પ્રમાણે હોય છે :

અં.અંક	મધ્યે	ઇશાન	અગ્નિ	નૈર્ઋત્ય	વાયુ
૧	વિષ્ણુ	શિવ	ગણેશ	સૂર્ય	દેવી
૨	શિવ	વિષ્ણુ	સૂર્ય	ગણેશ	દેવી
૩	સૂર્ય	શિવ	ગણેશ	વિષ્ણુ	દેવી
૪	દેવી	વિષ્ણુ	શિવ	ગણેશ	સૂર્ય
૫	ગણેશ	વિષ્ણુ	શિવ	સૂર્ય	દેવી

ગ્રહણ કરે છે, ક્ષુધા અને તૃષ્ણા લગાડે છે અને તેનું નિવારણ પણ કરે છે તેમ શક્તિ એ બધાં કાર્યોની જનની છે. અહિંસક યજ્ઞો દ્વારા, શક્તિનું યજ્ઞન કરવાનું તેથી શાસ્ત્રોમાં વિધાન છે. ૩૫ તેજની તન્માત્રા કહેવાય છે અને તે નેત્ર વડે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. જળના અધિપતિ ગણેશ છે. જળ જગતનું જીવન છે તેમ ગણેશ પણ જગતનું જીવન છે. સૃષ્ટિના આરંભકાળે સૌથી પહેલું સર્જન જળનું થયેલું કહેવાય છે. મનુસ્મૃતિમાં તેથી કહ્યું છે, ‘અપ એવ સમસર્જદો’ (૧/૮). સર્વ દેવોમાં ગણપતિનું પૂજન આ કારણે પહેલું કરવામાં આવે છે. બધાં ભૂતદ્રવ્યોનું પિંડીકરણ જળ કરે છે તેમ, દેવગણનું એકત્રીકરણ ગણેશ કરે છે; એટલા માટે એ ગણપતિ કહેવાય છે. રસ, જળની તન્માત્રા છે. જીહ્વા વડે એ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. પૃથ્વીતત્ત્વના અધિપતિ શિવ છે. પૃથ્વી જગતને ધારે છે તેવી જ રીતે એના વિભાગ પણ કરે છે. શિવજી જગતને ધારે છે તેમ સંહાર પણ કરે છે. પૃથ્વી ભૂતપ્રાણીમાત્રના શરીરને પ્રગટ કરે છે તેમ શિવજી પણ ભૂતનાથ ગણાતા હોવાથી, સર્વ ભૂતપ્રાણીને પ્રગટ છે. શિવ પૃથ્વીતત્ત્વના અધિપતિ હોવાથી પૃથ્વી એટલે માટીમાંથી બનાવેલી એમની મૂર્તિ(લિંગ)ની પાર્થિવ પૂજા કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. ગંધ પૃથ્વીની તન્માત્રા ગણાય છે, નાક વડે એનો અનુભવ થાય છે. પંચભૂતતત્ત્વો જડ, દુઃખરૂપ અને નાશવંત ગણાય છે પણ એના આધારરૂપ, અંતરમાં રહેલા પંચાયતનદેવરૂપી ચૈતન્ય તત્ત્વોને લીધે એ પણ ચેતન, સુખરૂપ અને શાશ્વત દેખાય છે. જીવપ્રાણીમાત્રને પોતાના જીવનમાં કર્મો કરવા સારુ અને વિષયોનો ઉપભોગ કરવા સારુ, પંચભૂતના બનેલા દેહનું જીવ અવલંબન કરે છે. એ અવલંબન ધ્યેય નથી, પણ માત્ર નિર્વાહ જ છે - એટલે કે ધ્યેય સિદ્ધ કરવાનું સાધન માત્ર છે. વિવેકી જનો આ હકીકત બરાબર સમજે તે માટે પંચાયતન દેવપૂજા પ્રચલિત કરવામાં આવેલી જણાય છે.

પણ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રી દ્વારા પંચાયતન દેવપૂજા માન્ય કરેલી છે તે માટે એક વિશિષ્ટ કારણ પણ રહેલું છે. સત્શાસ્ત્રો, ઇતિહાસ અને પુરાણો કહે છે કે, પંચાયતન દેવોમાં જે વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું છે તે એમની સ્વતંત્ર અને સ્વતઃસિદ્ધ શક્તિ નથી પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતે કૃપા કરીને અર્પેલી અને પ્રેરેલી શક્તિ છે. બ્રહ્મસૂત્રકાર મહર્ષિ વ્યાસે, સિદ્ધાંતરૂપે પોતાના સૂત્રોમાં કહ્યું છે કે, જગતવ્યાપાર એટલે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ કરવાની શક્તિ, જ્ઞાન, યોગ અને ભક્તિની પરાકાષ્ઠા સાધીને મુક્તદશા પામેલા પુરુષોમાં આવતી નથી. આ વાત બ્રહ્મસૂત્રમાં ૪-૪-૧૭માં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહેલી છે. શ્રીમદ્ આદિશંકરાચાર્ય જેવા કેવળાદ્વૈતવાદી ગણાતા આચાર્યે પણ આ સિદ્ધાંતવાતનો અસંદિગ્ધ શબ્દોમાં સ્વીકાર કરેલો છે. સૃષ્ટિસર્જનનો ઇતિહાસ કહે છે કે, એ પ્રવૃત્તિ અનેક જીવોના કલ્યાણ માટે કરવાની ઇચ્છા થતાં ભગવાને અક્ષરબ્રહ્મ સામું જોયું અને એમનામાં પોતાની શક્તિ પ્રેરી. અક્ષરબ્રહ્મે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી એ શક્તિ માયામાં, માયાએ પ્રકૃતિપુરુષમાં, પ્રકૃતિપુરુષે પ્રધાનપુરુષમાં, પ્રધાનપુરુષે મહતત્ત્વમાં, મહતત્ત્વે વિરાટમાં અને વિરાટે બ્રહ્માદિક ઇશ્વર ત્રિપુટીમાં એ શક્તિ પ્રેરી. આ રીતે પરબ્રહ્મ પરમાત્માએ પ્રેરેલી-અર્પેલી શક્તિના પરિણામે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ શરૂ થયેલી છે, જે આજે પણ ચાલુ છે. પંચાયતન દેવમાં પણ એ શક્તિ પ્રેરિત થયેલી છે. માણસ, પ્રથમ દર્શનીય પંચાયતન દેવોમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિ જુએ છે-અનુભવે છે એટલે એ એની પૂજા કરે છે. પણ એ જ્યારે નિશ્ચિત જાણે-સમજે છે કે, જે શક્તિના કારણે એ પંચાયતનની પૂજા કરે છે તે ખરેખર તો પરમાત્માએ પ્રેરેલી અને અર્પેલી છે ત્યારે પંચાયતનરૂપી પ્રતીક દ્વારા એ, એ પરમશક્તિનું જ દર્શન અને પૂજનઅર્ચન કરતો થાય છે. ગીતામાં કહ્યું છે :

‘યદાદિત્યગતં તેજો જગદ્ભાસયતેડહિલમ્ ।
યચ્ચન્દ્રમસિ યચ્ચાગ્નૌ તત્તેજો વિદ્ધિ મામકમ્ ॥
અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ ।
પ્રાણાપાનસમાયૂક્તઃ પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥

- જગતને પ્રકાશ આપતું જે તેજ સૂર્યમાં વર્તાય છે, ચન્દ્રમાં અને અગ્નિમાં વર્તાય છે તે તેજશક્તિ મારી પ્રેરેલી અને અર્પેલી છે. ભૂતપ્રાણીમાત્રના અંતરમાં વૈશ્વાનર અગ્નિરૂપે હું પ્રગટ થાઉં છું અને પ્રાણ અપાનાદિ પાંચ પ્રાણોને સમ વર્તાવીને ભક્ષ્ય, ભોજ્ય, લેહ્ય અને યોષ્ય - એ ચાર પ્રકારનો જે ખોરાક, જીવપ્રાણીઓ રોજ ખાય છે તેને હું પચાવું છું’ (૧૫/૧૨/૧૪). ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રી અને વચનામૃત દ્વારા સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે કે, જગતમાં ભગવાનનાં અવતારસ્વરૂપો યા શક્તિસ્વરૂપો કહેવાય છે, જે જે અલૌકિક તેજ, ઐશ્વર્ય અને શક્તિમય જણાય

છે તે સર્વમાં શક્તિરૂપે, પરમાત્મા પોતે અંતર્નિયામક શક્તિરૂપે અખંડ બિરાજેલા છે. પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ એક જ છે અને એ જ સ્વભક્તોના લાલનપાલન માટે અને અનેક જીવોના કલ્યાણ માટે આ બધાં સ્વરૂપોમાં સ્વતંત્ર રીતે બિરાજે છે-એની પ્રતીતિ અને અનુભવ જ્યારે આશ્રિતને થાય છે ત્યારે પંચાયતન દેવપૂજામાં એને અન્યાશ્રય લાગતો નથી; કારણ કે, વિષ્ણુ, શિવ, ગણપતિ, પાર્વતી અને સૂર્યરૂપે નયનગોચર વર્તતાં સ્વરૂપોમાં અંતરશક્તિરૂપે રહેલા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનું જ એ દર્શન, પૂજન અને અર્ચન કરતો હોય છે. પંચાયતન દેવપૂજાના નિમિત્ત દ્વારા શિક્ષાપત્રી આપણને કેવા ભવ્ય અને ઉદાત્ત એકેશ્વરવાદની ભાવનાનો અનુભવ કરાવે છે તે વિવેકી આશ્રિતોએ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે.

“... જેમ મા પાછળ બાળક અને ગાય પાછળ વાછરું તજાતું ચાલતું આવે છે, તેમ પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના સ્વરૂપનું ઓળખાણ થાય, તેમનો ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય થાય, એટલે આત્માનું જ્ઞાન તેની પાછળ આપોઆપ તજાતું ચાલ્યું આવે છે. ...”

ભગવાનની ભક્તિ ક્યારે ફળે ?

-ડૉ. મોહનલાલ લ. શાહ

નોંધ : આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ માર્ચ-૧૯૯૧ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વડતાલમાં ઉત્તરાદ્ય દેરામાં પોતાનું બાળસ્વરૂપ જાતે પધરાવ્યું છે. જગતના ઇતિહાસમાં, દુનિયાના ધર્મોમાં કે કોઈ સંપ્રદાયમાં પરમેશ્વરના કોઈ અવતારે અત્યાર સુધીમાં ભગવાને પોતે પોતાની પ્રતિમા પધરાવી નથી તે આ સર્વ અવતારના અવતારી ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતે પોતાનું સ્વરૂપ વડતાલમાં પધરાવ્યું છે. જગતમાં જેનો જોટો જડે નહિ એવું પોતાનું બાળસ્વરૂપ તે વાસુદેવનું સ્વરૂપ ભગવાન સ્વામિનારાયણે વડતાલમાં ધર્મદેવ અને ભક્તિ માતાની સમીપમાં પધરાવીને દુનિયાને દેખાડ્યું કે જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જ ભક્તિ છે, જ્યાં ધર્મ અને ભક્તિ છે ત્યાંજ ભગવાન છે. જ્યાં ભગવાન છે ત્યાંજ સુખ શાંતિ છે. ધર્મ અને ભક્તિ વિના ભગવાન ભાળી શકાતા નથી. ધર્મ અને ભક્તિ વિના ભગવાન ભજી શકાતા નથી. ધર્મ અને ભક્તિ વિના પરમાત્મા પ્રાપ્ત થતા નથી. વડતાલમાં દક્ષિણ દેરામાં શ્રીજીમહારાજે પોતે પોતાનું ‘હરિકૃષ્ણ’ સ્વરૂપ પધારાવ્યું છે.

સ્વામિનારાયણ ભગવાનનું નામ હતું ઘનશ્યામ. ઘનશ્યામે માતાપિતાની જાતે સેવા કરી છે. એમની પગથંપી કરી છે. માંદગીમાં શુશ્રૂષા કરી છે અને એ રીતે જગતને આદર્શ પૂરો પાડ્યો છે કે માબાપની સેવા જીવંતપર્યંત કરવી જેથી પ્રભુ રાજી થાય. ભગવાન, સેવા કરવાનું આચરણ પ્રથમ કરતા અને જગતને એવું આચરણ કરવાનું જણાવતા. જગતને આચરી બતાવતા કે

જુઓ માતાપિતાની સેવા આમ થાય. માબાપની પરિચર્યા પુત્રે આવી રીતે કરવી. ધર્મદેવ શ્રી હરિપ્રસાદ પાડે તથા ભક્તિમાતા બાળાદેવી પ્રેમવતી બાને ત્યાં પરમાત્મા શ્રીહરિ પુત્રરૂપે પ્રગટીને માબાપની સેવાચાકરી કરીને એમને દિવ્યગતિ આપી હતી. એજ પોતાનું બાળસ્વરૂપ-વાસુદેવનું સ્વરૂપ પોતે ધર્મભક્તિની પાસે પધરાવ્યું છે. અને શિક્ષાપત્રીમાં આજ્ઞા આપી છે કે માતા પિતા, ગુરુ અને રોગાતુરની સેવા જીવંતપર્યંત કરવી. માતાપિતાની અમૂલ્ય સેવાનો આદર્શ દુનિયાને દેખાડ્યો છે. જગતમાં બધું મળશે પણ માબાપની સેવા મળવી મુશ્કેલ છે. ભાગ્યશાળીને મળે છે. એનાથી ભગવાન અતિ પ્રસન્ન થાય છે. એવી સેવા ભક્તિરૂપ બની જાય છે.

માનવના જીવનમાં ધર્મ નીતિનિયમ હોય નહિ ધર્મ મર્યાદા પાળતો હોય નહિ અને ભગવાનની ભક્તિ કરતો હોય તો તેને ભક્તિનું ફળ મળતું નથી. ધર્મ વિનાની ભક્તિથી ભગવાન રીઝતા નથી. ધર્મ નિયમ વિનાની ભક્તિ શોભતી નથી. ભક્તિદેવી સદાય પતિવ્રતા છે, જ્યાં ધર્મ હોય ત્યાં જ તેઓ રહે છે. ધર્મ ના હોય ત્યાં ભક્તિદેવી ઊભાં રહેજ નહિ. જ્યાં ધર્મદેવ હોય છે ત્યાં ભક્તિ દેવી સદાય સંલગ્ન રહે છે. માટે જ કહ્યું છે કે ધર્મ સહિત ભક્તિ જ કરવી. ભગવાનની ભક્તિ હંમેશાં ધર્મ સહિત જ કરવી જેથી ભગવાન મળે. પોતાનો ધર્મ પાળવાનું પડતું મેલે ને ભક્તિ કરવા માંડે તો એવી ભક્તિથી ભગવાન મળતા નથી. પ્રભુ તેથી કહે છે કે એવાની ભક્તિને હું ભલી માનીશ,

ને રાચીશ એના રંગમાં.

માનવીના જીવનમાં ધર્મનીતિ નિયમ હોય પણ ભગવાનની ભક્તિ ના હોય તો ભક્તિનંદન ભગવાન મળતા નથી. ધર્મ પ્રમાણેનું જીવન જીવતો હોય પણ ભક્તિ હીણો હોય તો એ માનવીને પરમેશ્વર પ્રાપ્ત થતા નથી કે જીવનમાં સુખ શાંતિ મળતાં નથી. ધર્મ અને ભક્તિ ઉભય હોય ત્યાં જ ઇશ્વર હોય છે. ત્યાં જ આબાદી હોય છે.

જ્યાં ધર્મ પળાતો નથી ત્યાં બ્રહ્માચાર વધે છે, ભક્તિનું રક્ષણ થતું નથી. માનવીને સુખ શાંતિનો અનુભવ થતો નથી. જ્યાં ધર્મ

નીતિનિયમો પળાતા નથી. ત્યાં દૂરાચાર ફેલાય છે. જ્યાં ધર્માચરણ હોતું નથી ત્યાં ભક્તિમાં બ્રહ્માચાર વધે છે. શુદ્ધ ભક્તિનું પોષણ થતું નથી. માટે ભગવાને કહ્યું છે ભક્તિ તો હંમેશાં પોતાના ધર્મ પ્રમાણે જ કરવી જેથી કરેલી ભક્તિમાં ભલીવાર આવે અને ભગવાન રાજી થાય. જ્યાં ધર્મ હોય ત્યાંજ ભક્તિ હોય, જ્યાં ધર્મ અને ભક્તિ હોય ત્યાંજ ધર્મનંદન પરમેશ્વર હોય અને જ્યાં પરમેશ્વર આપણા જીવનમાં હોય ત્યાં આનંદનો ફોર હોય આબાદી અને ઉન્નતિ હોય. માટે માનવીએ જીવનમાં ધર્મસહિત ભક્તિ કરીને જગદીશનાં દર્શન કરવાં જોઈએ.

દાન-તીર્થ વગેરે કેમ કરવા ?

ઘણા જણ સમજ્યા વિના ધર્મીક્રિયા કરે છે. દાન-પુણ્ય-તીર્થ કરે છે પણ તેમાં પુણ્યને બદલે ઘણા પાપ થાય છે તે સત્સંગ સિવાય સમજાતું નથી. બુરાનપુરમાં રહેતા સિંધિયા સરકારના દીવાનનો એક પરચો કહી બતાવ્યો. તેણે દેવદેવી નિમિત્તે ઘણું કરેલું, પણ તે ક્રિયાઓ અવળી થવાથી દોષરૂપ થયેલી. તેથી અંત વખતે જમ લેવા આવ્યા ત્યારે કોઈએ સહાય કરી નહીં. તે માણસે કૃપાનંદ સ્વામી તથા ગુણાતીતાનંદ સ્વામી હતા, તેમના મંડળને સિદ્ધાં આપેલા, તે પુણ્યે અંતકાળે એ બન્ને સ્વામી આવ્યા અને જમ થકી મુકાવી તેનું કલ્યાણ કર્યું. માટે જે કરવું તે જ્ઞાનેયુક્ત કરવું કે જેથી સારું કરતાં તેમાં નઠારું ફળ આવે નહિ. મંદિરમાં દર્શન કરવા જઈએ તે ક્રિયા તો સારી જ કહેવાય, પણ મંદિરમાં સ્ત્રીઓને અડીને અંદર જઈએ તો અધર્મ અને પાપ થાય. ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા તો મંદિરમાં જવાનું હોય પણ જો તે અપ્રસન્ન થાય એવું કરીએ તો ઊલટો પ્રત્યવાય લાગે. શ્રીજી મહારાજે ભક્તોનું રક્ષણ કરવા એવા નિયમો બાંધી આપ્યા છે કે જે તે પ્રમાણે વર્તીએ તો પુણ્યવાળી ક્રિયા જ થાય.

– સત્સંગ સુધા

નિત્ય આચરવા જેવી વાત

ભગીરથ જયંતિલાલ ત્રિવેદી

નોંધ : આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ જુલાઈ-૧૯૮૮ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

અત્યારના સમયમાં, જ્યારે આહાર વિહારની શુદ્ધિના પાલનમાં આપણામાં શિથિલતા વર્તતી લાગે છે-ખાસ કરીને સત્સંગી યુવાન વર્ગમાં; અને તેના બચાવમાં “સમય બદલાયો છે, આહાર-વિહારની શુદ્ધિ અત્યારે પાળવી અને જાળવવી ખૂબ મુશ્કેલ છે,” એવી નિર્બળ અને નિરર્થક દલીલો આગળ ધરવામાં આવે છે ત્યારે, ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણનું ૧૮મું વચનામૃત અને તેમાં શ્રીજીમહારાજે ભારપૂર્વક કહેલી વાતો વિચારવાનું મન થાય છે.

શ્રીજીમહારાજે કેટલાંક વચનામૃતોમાં ખૂબજ ભારપૂર્વક અતિ મહત્વની અને અગત્યની વાતો કહી છે; જેમાંનાં કેટલાંક વચનામૃતોમાં તો એ વાત અતિમહત્વની અને અગત્યની અને કેવળ સત્ય અને કલ્યાણકારી જ છે તેમ દર્શાવવા, કોઈવાર સભાના કોઈવાર પરમહંસોના તો કોઈવાર રામાનંદસ્વામીના પણ સમ ખાધા છે. એવાં કેટલાક અત્યંત ભારપૂર્વક કહેવાયેલી, “વાતોવાળાં વચનામૃતો પૈકીનું એક વચનામૃત, ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણનું ૧૮મું વચનામૃત છે; અને તેમાં કહેવાયેલી વાત “ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણના આહારની શુદ્ધિની” આવશ્યકતાની છે.

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણના ૧૮મા વચનામૃતની શરૂઆત-જેને ધ્યાન વિભાગ કહેવામાં આવે છે; અને જેમાં વચનામૃતનું સ્થળ, સમય તથા તે સમયનું મહારાજનું અને સભાનું વર્ણન આપ્યું છે-તેને ધીમે ધીમે વાંચી અને વિચારતા જવામાં આવે તો, તેમાં કહેલી વાત શ્રીજીમહારાજને મન કેટલી મહત્વની અને અગત્યની હશે તે તરત

જ સમજાય છે; અને તેથી ખૂબ સાવધાનીથી તે વચનામૃત વાંચવાની અને તેમાં કહેલી “અતિ મહત્વની અને અગત્યની વાત” જાણવાની ઇતેજારી વધે છે.

આ વચનામૃતની શરૂઆત આ પ્રમાણે છે :-“સંવત ૧૮૭૬ના માગશર વદ છઠને દિવસ, રાત્રિ પાછલી પહોર બાકી હતી ત્યારે, સ્વામી શ્રીસહજાનંદમહારાજ શ્રી ગઢડા મધ્યે દાદાખાચરના દરબારમાં આથમણે બારણે ઓરડાની ઓસરીને આગળ ફળિયામાં ઢોલિયા ઉપર વિરાજ્યા હતા અને સર્વેશ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યા હતાં.

પછી પરમહંસ તથા સત્સંગીને તેડાવ્યા ને ઘણીવાર સૂધી તો પોતે વિચારી રહ્યા અને પછી બોલ્યા જે મારા મનમાં તો એમ થાય છે જે વાત ન કહું પણ તમે અમારા છો માટે જાણીએ જે કહીએ જ.

ઉપર પ્રમાણે શરૂઆત વાંચતાં અને ખાસ કરીને નીચે લીટી દોરેલા શબ્દો ધ્યાનથી વાંચવામાં આવે તો, તેમાં કહેવાનારી વાત કેટલી કિંમતી-ઉપયોગી અને શ્રીજીમહારાજને મન જીવના હિતના માટે કેટલી અગત્યની હશે તે તરત જ સમજાય છે.

માગશર વદિ-૬ને દિવસ એટલે કે શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં, રાત્રિ પાછલી પહોર બાકી હતી ત્યારે એટલે કે-રાત્રિના ત્રણ વાગે, શ્રીજીમહારાજ, ફળિયામાં એટલે કે ખુલ્લામાં; વિરાજમાન હતા ત્યારે તેમને આ વાત કહેવાનો વિચાર આવ્યો; માટે તેમને પરમહંસ તથા સત્સંગીઓને તેડાવ્યા.

કેટલી મહત્વની આ વાત હશે કે જે કહેવા માટે શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં રાત્રે ત્રણ વાગ્યાના સુમારે, પરમહંસ તથા સત્સંગીઓને પોત પોતાના ઉતારેથી તેજ સમયે પોતાની પાસે આવી જવા જણાવ્યું. સવારની દૈનિક સભામાં બધા નિયમ પ્રમાણે કથાવાર્તા કીર્તન માટે ભેગા થશે ત્યારે આ વાત કરીશું એમ પણ શ્રીજીમહારાજે ન વિચારતાં, આ વાત એટલો સમય મોડી ન કહેતાં અત્યારેજ, અબઘડી કહેવી જોઈએ એમ શ્રીજીમહારાજને લાગ્યું હશે, તે કટલી મહત્વની વાત હશે !

એટલું જ નહીં પણ પરમહંસ અને સત્સંગીએને આવ્યા બાદ પણ ઘણીવાર સુધી શ્રીજીમહારાજ કાંઈ બોલ્યા નહીં અને ‘વાત’ ઉપર વિચારી રહ્યા. ત્યાં સુધી સન્મુખ બેઠેલા સંતો અને હરિભક્તો પણ કેવી ઇંતેજારીપૂર્વક આ વાત સાંભળવાની રાહ જોઈ રહ્યા હશે ? ઘણીવાર સુધી વિચારીને જ્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા ત્યારે, સૌ પ્રથમ એમ જ કહ્યું કે મનમાં ઘડભાંજ ચાલ્યા કરે છે-આ વાત મારે તમને કહેવી કે ન કહેવી ? વિચારો ! કેટલી અગત્યની વાત હશે જે અંગે સ્વયં શ્રીજીમહારાજના મનમાં પણ “કહું કે ન કહું-આ બધા આ વાત સાચી રીતે સમજશે કે કેમ ?” એવા વિચારો ચાલ્યા કર્યા ! અંતે, અત્યંત કૃપા કરી બોલ્યા કે, તમો મારા છો માટે મારે આ વાત તમને કહેવી જ જોઈએ.

આ વચનામૃતમાં, શ્રીજીમહારાજે, (૧) જીવ, પંચ ઇન્દ્રિયોના આહાર-અતિશય શુદ્ધ રાખે અને (૨) સારી સોબત-સત્સંગનો યોગ રાખી કુસંગના યોગથી સદા દૂર રહે, તોજ અંતઃકરણ સદા શુદ્ધ વર્તે; અને આમ સમજે અને વર્તે તેજ મુક્ત થાય છે, એમ સ્પષ્ટપણે જણાવી દીધું છે.

આજ વચનામૃતમાં, આ વચનો “ભલા થઈને સર્વે જરૂર રાખજ્યો, તો જાણીએ અમારી સર્વે સેવા કરી અને અમે પણ તમને સર્વને આશીર્વાદ દઈશું અને તમો ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થઈશું.” એવાં કૃપા-વાક્યો આમ પાળનાર ઉપર દર્શાવીને જણાવ્યું છે કે, આમ વર્તનારની સાથે જ ભગવાનના ધામમાં ભેગા રહીશું.

ત્યાર પછીના ચેતવણીના શબ્દો પણ અર્થગંભીર અને ધૂજાવી નાંખે તેવા છે:

“અને એમ નહીં રહો તો, (૧) તમારે અને અમારે ઘણું છેટું થઈ જાશે, અને (૨) ભૂતનું કે બ્રહ્મરાક્ષસનું દેહ આવશે અને હેરાન થાશો.”

અહીં કોઈ એવી દલીલ કરે કે, ભલે આહારશુદ્ધિના નિયમો ન પાળ્યા; પણ ભજન ભક્તિ રમરણ તો કર્યા છે ને ? ભગવાનની ભક્તિ શું નિષ્ફળ જવાની ? આવા વિચાર, સંકલ્પ કે દલીલનો જવાબ પણ શ્રીજીમહારાજ તરત જ આપે છે:

...(૩) અને જે કાંઈ ભગવાનની ભક્તિ કરી હશે તેનું ફળ તો રઝળતાં રઝળતાં કોઈક કાળે પ્રગટ થાશે; ત્યારે પણ અમે વાત કરી તે પ્રમાણે રહેશો ત્યારે પછી મુક્ત થઈને ભગવાનના ધામમાં જાશો.”

વળી આ વાર્તા એટલે કે આહારશુદ્ધિ અને સતત સત્સંગની વાર્તા અઘરી છે તેથી પાળવી અત્યારે મુશ્કેલ છે, એવી દલીલ પણ ટકે એવી નથી. કેમકે, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ જ પોતે આજ વચનામૃતમાં કહે છે કે, “આ વાર્તા તો છેક મૂર્ખપણે પશુને પાડે વર્તતો હોય તેને તો ન સમજાય અને જે કાંઈક વિવેકી હોય અને કાંઈક ભગવાનનો આશ્રિત હોય તેને તો આ વાર્તા તરત સમજ્યામાં આવે છે.”

એટલે કે આપણે કાંઈક (થોડાક માત્ર) વિવેકી હોઈએ અને કાંઈક (થોડાક માત્ર) ભગવાનના આશ્રિત

હોઈએ તો, આ વાર્તા સમજવામાં અને તે પ્રમાણે વર્તવામાં કોઈ પણ પ્રકારની તકલીફ-મુશ્કેલી દેખાતી હોય તો તે કેવળ માનસિક નિર્બળતાનું પરિણામ છે.

ગમે તે હોય, પસંદગી આપણે કરવાની છે. પંચ ઇન્દ્રિયોના આહાર, જેમાં ભોજન (ખાવું-પીવું) અગત્યની બાબત છે-તે અતિશય શુદ્ધપણે રાખવા સાવધાનીથી વર્તી, સતત સત્સંગ-સારી સોબતનો જ યોગ રાખી, કુસંગ-કુપાત્રનો ત્યાગ કરીને, શ્રીજીમહારાજની “ઘણી પ્રસન્નતા” મેળવી-“આશીર્વાદ” મેળવી, “ભગવાનના ધામમાં” શ્રીજી ભેળા રહેવું છે ? કે તે પ્રમાણે ન વર્તી, શ્રીજીથી “ઘણા છેટા” થઈ, “ભૂતનું કે બ્રહ્મરાક્ષસનું દેહ” ધરી, રઝળી રઝળીને હેરાન થવું છે ?

“આહારશુદ્ધિ”ને શ્રીજીમહારાજે આટલું મહત્ત્વ આપ્યું છે એટલું સમજ્યા પછી, આપણે દૈનિક આહારશુદ્ધિના નિયમો, વર્ણાશ્રમધર્મની મર્યાદામાં રહીને પાળવા સદા તત્પર રહેવું જોઈએ. વર્ણાશ્રમની મર્યાદાને પાળવા માટે પણ આપણે સજાગ રહેવું જોઈએ. આજ વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે, “મોટાની

પ્રસાદી છે તેને જમવે કરીને પણ (જીવ) પવિત્ર થાય છે; તેમાં પણ વર્ણાશ્રમની મર્યાદાને પરમેશ્વરે બાંધી છે તે મર્યાદાને રાખીને પ્રસાદી લેવી; અને જેને ન ખપે તેને સાકરની પ્રસાદી કરાવીને લેવી.”

બહાર ખાવા પીવામાં શુદ્ધિની વાત કદાચ મુશ્કેલ જણાતી હોય તો પણ, પરમાત્માને સંભારી, આ એમનું વચન પાળવામાં ભગવાન તથા સત્પુરુષો આપણને સહાય કરે એવી, પ્રાર્થના કરી વર્તવાનો દૃઢ વિચાર, માનસિક નિર્બળતાનો ત્યાગ કરીને, જો કરીએ તો, તે આજ્ઞા પાલન માટેનાં ઉત્સાહ, આગ્રહ અને બળ ભગવત્ કૃપાથી જરૂર-અચૂક મળે, એવો સ્વાનુભવ છે.

માટે આપણે સંકલ્પ કરીએ કે, પંચ ઇન્દ્રિયોની આહારશુદ્ધિ માટે નિરંતર સાવધાનપણે વર્તીશું અને સતત સત્સંગનો યોગ રાખી, આપણને તો અતિદુર્લભ સત્સંગનો યોગ સહેજે વિના પ્રયત્ને મળેલ છે તેનું મહત્ત્વ સમજી, કુસંગથી સદા ડરતા રહી ભગવાનનું ભજન સ્મરણ કરતા રહીશું જેથી ભગવાન સ્વામિનારાયણ આપણી ઉપર “ઘણા પ્રસન્ન” થાય, “આશીર્વાદ આપે કે જેથી તેમના ભેળા તેમના દિવ્ય ધામમાં રહેવાને પાત્ર બનીએ.”

દાન-તીર્થ વગેરે કેમ કરવા ?

શુદ્ધાદ્વૈત-દ્વૈતાદ્વૈત-કેવળાદ્વૈત-વિશિષ્ટાદ્વૈત વિ.નો સિદ્ધાંત એક જ છે. ભગવાન એક જ છે. જડ-ચેતન તેમનાં શરીર છે. જેમ જીવના હલાવ્યા સિવાય આપણો હાથ હાલી શકતો નથી તેમ જડ અને ચેતનને ગતિમાં મુકનાર ભગવાન જ છે. તેથી તેમનું જ કર્યું બધું થાય છે. અને તે સિદ્ધાંત પ્રમાણે માણસને બીજા તરફથી જે દુઃખ પડે છે. તેના દેનાર તે ભગવાન સિવાય કોઈ નથી એમ ચોક્કસ માનવું જોઈએ. સીતાજીને રાક્ષસીએ દુઃખ દીધું તો તેમાં દોષવાન રાવણની આજ્ઞા હતી. રાક્ષસીઓ તો તેની આજ્ઞાએ અનુસરનારી હતી. તેમ જેના તરફથી આપણને દુઃખ થાય તે પ્રભુની પ્રેરણાથી તેમ કરે છે. એમ ગણીએ તો સામાનો દોષ ના આવે. મુનુષ્યના શુભાશુભ કર્મ પ્રમાણે ભગવાન સુખદુઃખ જડ ચેતન દ્વારા ભોગવાવે છે. દીવો કરતાં કે રાંધતાં કોઈ દાઝે અને બળી મરે તો તેનું પ્રારબ્ધ તેવું હોવાથી ભગવાન જડમાં પ્રવેશ કરી જડ-અગ્નિ મારફતે કામ કરાવે છે. આ સિદ્ધાંત સમજાય તો પોતાના દુઃખ માટે જગત ઉપર દોષનું આરોપણ ના થાય.

– સત્સંગ સુદા

નોંધ : આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ વર્ષ : ૨૪, અંક-૨ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

(જીવનમાં આચરવા જેવી, પૂ. મોટાભાઈ શ્રી ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના મુખેથી સાંભળેલી અમૃતવાણી) ભગવાનને વિષે બે રીતે પ્રીતિ થાય, તે સમજાવો.

* કામાર્તતસ્કરનટ વ્યસનિદ્વિષન્તઃ, સ્વસ્વાર્થ સિદ્ધિમિવ ચેતસિ નિત્યમેવ;

નારાયણ પરમયૈવ મુદા સ્મરન્તમ્, ત્વાં ભક્તિ ધર્મતનય શરણં પ્રપદ્યે.

એ શ્લોકમાં કહ્યા મુજબ કામી પુરુષ, ચોર, નટ અને વ્યસની પોતાના કામમાં-પોતાની ઇચ્છા-સ્વાર્થ પુરો કરવામાં કેવો તલ્લીન થઈ જાય છે. તેવી રીતે પરમાત્મામાં પ્રીતિ કરીને, તદ્દીન થવું જોઈએ. ઇતિહાસમાં તુલસીદાસનો જાણીતો દાખલો છે : પોતાની પ્રિયતમાને મળવા જવાની ઇચ્છાથી ઘોર અંધારી રાતે નદીમાં ભારે પૂર આવ્યું હોવા છતાં, મડદા ઉપર બેસીને નદી પાર કરીને પ્રિયતમાની ઘેર ગયા. ત્યાં સર્પને દોરડું માનીને ઉપર ચડ્યા. ત્યારે તેમની પ્રિયતમાએ જ્યારે ટકોર કરી ત્યારે તેમને સાચું ભાન થયું.

* સાધ્વી ચકોર શલભાસ્તિભિકાલકંઠ-કોકા નિજેષ્ટવિષયેષુ યથૈવ લભ્ના;

મૂર્તૌ તથા ભગવતોડત્ર મુદાતિલગ્નમ્, ત્વાં ભક્તિધર્મતનયં શરણં પ્રપદ્યે.

એ શ્લોકમાં કહ્યા મુજબ સતી સ્ત્રી પોતાના પતિની આજ્ઞામાં તલ્લીન રહે છે. અને ચકોર પક્ષી ચંદ્રમા પ્રત્યે જોઈને તન્મય થઈ જાય છે. તેની શીતળતાથી મોમાં અંગારા લે છે તો પણ ખબર રહેતી નથી. આવી રીતે પરમાત્મામાં અતિપ્રેમથી તલ્લીન થઈને પ્રીતિ કરવી. (તા. ૨૧-૬-૭૨)

વચનામૃત ગ. મ. ૫૦માં શ્રીજી મહારાજે પોતાના અંતરનું રહસ્ય કહ્યું છે, “જેમ નદી સમુદ્રને વિષે લીન થાય છે, જેમ સતી ને પતંગ તે અગ્નિને વિષે બળી જાય છે ને જેમ શૂરો રણને વિષે ટુક ટુક થઈ જાય છે, તેમ એકરસ પરિપૂર્ણ એવું જે બ્રહ્મસ્વરૂપ તેને વિષે અમે અમારા આત્માને લીન કરી રાખ્યો છે.

તેનો અર્થ એમ કે આત્મા પરમાત્માના રંગથી રંગાઈ જવો જોઈએ. નદી સમુદ્રમાં ભળી જાય છે પછી નદીનું જળ મીઠું હોય તો પણ સમુદ્રના જેવું ખાડું થઈ જાય છે. તેવી રીતે શૂરો રણને વિષે નીડરતાથી લડે છે. જીવન મરણનો કોઈ ભય ન રાખતાં પરમાત્માને અખંડ સંભારીને પરમાત્મામાં અખંડ વૃત્તિ રાખવી જોઈએ.

પૂર્ણાંભા દીકરી તથા ભાણીમાં કેમ વૃત્તિ રહે છે ! આપણે નોકરી કરીએ છીએ, રાત્રે ૧૨ વાગ્યે છુટીએ છીએ એ શા માટે ? તો આપણને કાયમ એવી વૃત્તિ રહે છે કે આપણું કુટુંબ સુખી રાખવા માટે વૃદ્ધાવસ્થામાં દેહને માટે એની જરૂર છે તેવી જ રીતે પરમાત્મામાં સ્નેહ હશે તો પરમાત્મામાં અખંડ વૃત્તિ રહેશે.

દ્રોણના નરેશનું દૃષ્ટાંત કહ્યું : તેમણે લગ્ન કર્યું પછી તરત જ લડાઈમાં જવાનું થયું લડાઈમાં જતાં તેને પોતાની પત્ની યાદ આવી અને તે પાછો આવ્યો, ત્રણ વાર પાછો આવ્યો ત્યારે તેની પત્નીને એમ થયું કે એમને મારે વિષે સ્નેહ છે એટલે પાછા આવે છે. પછીથી તેણે ત્રીજે માળથી પડતું મુક્યું. અને મરી ગઈ પછી તે લડાઈમાં ગયો.

એવી રીતે સ્નેહ મહાત્મ્ય હોય તો સહેજે ભગવાનમાં વૃત્તિ રહે. તેને રાખવી ન પડે.

માળા ફેરવીએ વાંચીએ વગેરે ભગવાનમાં વૃત્તિ રાખવા માટે છે પછી તો તેને અખંડ વૃત્તિ સહેજે રહ્યા કરે. (તા. ૨-૧૧-૭૨).”

નોંધ : આ લેખ ‘સત્સંગ સુધા’ પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

અન્ન ખાવું તે ક્ષુધાને ખોવા,

જળ પીવું તે પ્રાણને ટોવા ।

રહેવું અન્ય વસ્તુથી નિરાશ,

એમ સમજે છે હરિના દાસ ॥૩૫॥

(ભ.ચિં.પ્ર. ૧૦૭)

અન્નને તો ઔષધ પ્રમાણે જ લેવાનું છે ભૂખ રૂપ રોગને ટાળવાનું અન્ન તો ઔષધ છે. જેમ ઔષધનું પ્રમાણ છે તેમ અન્નનું પણ રહેવું જોઈએ. રસનેન્દ્રિયના ઉન્મત્તપણાને જીતવું.

ભોજન સમયે પ્રત્યેક ગ્રાસ એટલે પર્યંત ચાવવો કે જ્યાં સુધી મુખમાં અન્નનો સ્વાદ જણાય નહિ. જેમ પીપર આદિ ઔષધિએને **મર્દન ગુણ વર્ધને** એ નિયમ પ્રા. જેમ જેમ અધિક ઘૂંટવામાં આવે છે તેમ તેમ તેની ભક્ષણતા ઓછી પ્રકટ થાય છે તેમ અન્નને જેમ જેમ અધિક ચાવવામાં આવે છે તેમ તેમ તેમાં રહેલા પૌષ્ટિક દ્રવ્યો બહાર પ્રકટ થાય છે.

ઘણા મનુષ્યો જમતી વખતે ગમે તે વિચારો કર્યા કરે છે. મન ભેળવીને જે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે તે ક્રિયા ઉત્તમ કળને આપનારી થાય છે. અન્ન વડે શરીરને પુષ્ટ અને બળવાન કરવાની ઇચ્છા રાખનારે પ્રત્યેક ગ્રાસ ચાવતી વખતે ‘આ ગ્રાસ મારા શરીરે અત્યંત બળ આપનાર છે એ ગ્રહણ કરવાથી મારા શરીરમાં શુદ્ધ સાત્ત્વિક દ્રવ્યની અત્યંત વૃદ્ધિ થશે. મારું મનોબળ અત્યંત વધશે.’ આવી આવી ભાવનાએ કરતાં ભોજન કરવું એ અત્યંત યોગ્ય છે.

સ્નાન સંકલ્પપૂર્વક કરવામાં આ હેતુ છે. નદી

આદિ તીર્થોનાં સ્નાન પણ ભાવનાપૂર્વક થતાં અંતઃકરણની સત્ત્વર શુદ્ધિ થાય છે.

આહારના સંબંધમાં અત્યંત સાવધાનતા સેવવાની જરૂર છે. સોમાંથી નેવું અગર પંચાણું વ્યાધિઓ આહારની અનિયમિતતાથી જ થાય છે. સર્વ રોગનું મૂળ કારણ રુધિરનો બગાડ છે અને રુધિર પાચન ક્રિયામાં અવ્યવસ્થા થવાથી જ બગડતું હોવાથી અને પાચન ક્રિયાની અવ્યવસ્થામાં આહારની અનિયમિતતા આદિ હેતુ હોવાથી સર્વ વ્યાધિઓનું મૂળ કારણ આહારનું અનિયમિતપણું જ છે.

સાત્ત્વિક આહારનું સેવન કરવું. વળી એકલા સાત્ત્વિક પદાર્થો સેવવા એ જ આહારનું નિયમિતપણું નથી જઠરમાં જેટલું અન્ન નાખવું જોઈએ તેથી એક ગ્રાસ પણ વધારે નાખતાં પચનક્રિયા બગડે છે માટે કંઈક ક્ષુધા રહી ગઈ હોય એવી રીતે ભોજન ઉપરથી હાથ ધોઈ ઉઠવું. જમ્યા પછી જરા પણ ભોજનનો નશો ચઢે, શરીર ભારે લાગે, કામ કરતાં આળસ આવે તો ભોજનમાં અનિયમિતપણું થયાનું ચિહ્ન છે.

ક્ષુધા વિના જમવું એ પણ આહારનું અનિયમિતપણું છે. અસંખ્ય મનુષ્યો માત્ર સ્વાદેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરવા જ જમે છે. કેટલાક ભૂખ માટે જમતા નથી પણ ખાવાનો સમય થયો માટે પેટમાં કંઈક નાખવું જ જોઈએ એ ભયથી જમે છે.

ખરી ક્ષુધા લાગતાં અન્ન બે ચાર કલાક સુધી ન મળતા પેટમાં વીણાયુંથા થતા નથી તેમ ખોટી ભૂખથી અન્ન ન મળતા મનુષ્ય જેમ ધૂંઆપૂંઆ થઈ જાય છે તેમ ક્રોધયુક્ત વ્યાકુળતા થતી નથી. ખરી ક્ષુધા

ના જણાય ત્યાં સુધી અપવાસ કરવો એ ઉત્તમ છે.

સાદો સાત્ત્વિક આહાર જો મિતપણે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે તો આહાર વડે વ્યાધિ થવાનો કે ઇન્દ્રિયોને ઉન્મત્ત થવાનો ક્વચિત જ પ્રસંગ આવે છે પરંતુ રાજસ-તામસ આહાર મિતપણે કે અમિતપણે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે તેમ જ સાત્ત્વિક આહારપણું અમિતપણે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યારે વિવિધ વ્યાધિઓના સંભવ ઊભા થાય છે.

હમેશાં સાત્ત્વિક આહાર લેવાનું ના બને એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ તેવા પદાર્થોને મિતપણે ગ્રહણ કરવા એમાં તો મનુષ્ય સ્વતંત્ર હોય છે. અધિક આહારનું ગ્રહણ એ રસનેન્દ્રિયનો અયોગ્ય વ્યાપાર છે. રજોગુણી-તમોગુણી પદાર્થો લેવાનો વખત આવે તે વખતે જો શુદ્ધ વિચારનું સેવન થાય. ગ્રાસે ગ્રાસે પરમેશ્વરના નામનું સ્મરણ થાય અથવા એવી કોઈ ઉચ્ચ ભાવના થાય તો તેવા પદાર્થોની અસર ઓછી થાય છે.

અંતઃકરણની શાંત સાત્ત્વિક સ્થિતિ જ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાધવામાં હેતુભૂત હોય છે.

આહારનું ગ્રહણ એ જીવનનો પાયો છે; તેથી જેને સામાન્ય ક્રિયા ગણવામાં મનુષ્યો મોટી ભૂલ કરે છે. મનુષ્યનો ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા આહારના અત્યંત સૂક્ષ્મ પરિણામ વડે પોષાતા જે મન તથા બુદ્ધિ આદિ કરણો છે તે દ્વારા ક્રિયા કરવા અને પોતાનું અનંત સામર્થ્ય દર્શાવવા સમર્થ થાય છે. આમ હોવાથી આત્માના અનંત ઐશ્વર્ય તથા જ્ઞાનાદિની પ્રતીતિ દ્રવ્યશુદ્ધિની જ મનુષ્યને અત્યંત અને અનિવાર્ય અગત્ય છે તેથી નજરમાં આવે એવા પદાર્થો મોંમાં નાખતા પ્રત્યેક સુખેચ્છકે બહુ સાવધાનતા સેવવાની અગત્ય છે. પૂર્વ બ્રાહ્મણ

શરીરનું દ્રવ્ય અત્યંત શુદ્ધ હોવાથી જ અન્ય સર્વ વર્ણો કરતાં તેઓ આત્માની અત્યંત ચમત્કારિક શક્તિઓને અધિક પ્રતીત કરાવતા હતા.

અન્નગ્રહણને પ્રાણાગ્નિહોત્ર નામની સત્ક્રિયા શાસ્ત્રો* ગણે છે. પ્રાણાગ્નિમાં આપેલી આહારરૂપ પ્રત્યેક આહુતિ એક યજ્ઞ જેટલું ફળ પ્રકટાવે છે.

બ્રાહ્મણોને જમાડવાનું મહાફળ વર્ણવ્યું છે તેમ જ કોઈને પણ અન્નદાન આપવાથી પુણ્ય થાય છે એમ સદ્ગ્રંથો વર્ણવે છે તે વાર્તા ખોટી નથી. પણ તેવું ફળ અત્યારે જણાતું નથી એનું કારણ આહારની અશુદ્ધિ તથા તેને ગ્રહણ કરવાની વિધિમાં ગ્રહણ કરનાર વડે થતો સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ નિયમોનો અનાદર જ કારણ છે.

આહારના પદાર્થો એ અન્ય કંઈ નથી પણ સ્થૂળતાને પામેલું અત્યંત સૂક્ષ્મ સામર્થ્ય છે. જગતની ઉત્પત્તિ થવારૂપ કર્મ વડે આ સામર્થ્ય આકાશ તત્ત્વમાં ઓતપ્રોત થયું હોય છે ત્યાંથી તે વાયુમાં તથા સૂર્યનાં કિરણોમાં વ્યાપ્ત રહે છે. વનસ્પતિ એ ઘનભાવને પામેલું સૂર્યનાં કિરણોમાં તથા વાયુમાં વ્યાપી રહેલું સૂક્ષ્મ સામર્થ્ય છે. સૂર્ય વનસ્પતિનો પોષક, સંવર્ધક અને જીવન હોવાનું કારણ સૂર્યનાં કિરણોમાં વ્યાપી રહેલું આ સૂક્ષ્મ સામર્થ્ય છે. ઘઉં, દાળ, ચોખા વિ. જે આહારના પદાર્થો આપણે ગ્રહણ કરીએ છીએ તે ઘનભાવને પામેલાં સૂર્યનાં કિરણો છે અન્નને જ્યારે આપણે ખાઈએ છીએ ત્યારે જઠરમાં ગયેલું અન્ન ચમત્કારિક રાસાયણિક ક્રિયાથી પુનઃ સૂક્ષ્મ કિરણરૂપે છૂટું પડે છે અને આપણાં શરીરને ઉષ્ણતા, બળ આદિ આપે છે. નિરોગી અને સુદૃઢ શરીરમાં આ ઉષ્ણતા અણુઅણુમાં પ્રદિપ્ત હોય છે. ઉષ્ણતા એ જ જીવન અથવા સામર્થ્ય છે કારણ કે ઉષ્ણતાનો અભાવ

* લેખના અંતમાં જુઓ

વર્ષ : ૫ : અંક : ૯

૨૨-૦૧-૨૦૨૧

16

જાન્યુઆરી-૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ

થતાં મનુષ્ય મરી ગયેલો ગણાય છે. આ પ્રમાણે આહાર ગ્રહણથી ઘનભાવને પામેલું સૂર્ય સ્થિત સૂક્ષ્મ સામર્થ્ય પુનઃ સૂક્ષ્મતાને પામતું હોવાથી આહાર ગ્રહણ એ જડને ચેતનમાં રૂપાંતર પમાડનાર વિધિ છે.

આ રીતે આહારગ્રહણ પુણ્યરૂપ હોવા છતાં પણ તે જ્યારે પૂર્વ કહ્યું તેમ વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યારે જ પુણ્યરૂપ થાય છે. પરંતુ જ્યારે તે રસનૈન્દ્રિયને લાડ લડાવવાને માટે જ સેવવામાં આવે છે અને તેના સેવનકાળે વિવેક તથા વિચારરૂપ નેત્રને મીંચી દેવામાં આવે છે ત્યારે તે પુણ્યને ન પ્રકટાવતાં પાપને જ પ્રકટાવે છે.

એક જ જળ બીજના ભેદને લીધે લીમડામાં કડવું, શેરડીમાં ગળ્યું, મરચામાં તીખું, લીંબુના વૃક્ષમાં ખાટું થાય છે તે જ પ્રમાણે સૂર્ય સ્થિત સૂક્ષ્મ સામર્થ્ય આહારના પદાર્થોમાં ઘનભાવને પામતાં બીજું ભેદથી સાત્ત્વિક, રાજસ તથા તામસ ભેદવાળું થાય છે. આમ હોવાથી પ્રાણાગ્નિહોત્ર સર્વ મનુષ્યોમાં કાંઈ પુણ્યરૂપ થતું નથી પણ જેઓ સાત્ત્વિક આહાર જ ગ્રહણ કરે છે તેઓનામાં જ તે પુણ્યરૂપ થાય છે.

જેમ હોમવાનું દ્રવ્ય જે જવ, તલ, ધૂત વિ. પદાર્થો છે તે જ્યારે અગ્નિમાં હોમવામાં આવે છે ત્યારે જ યજ્ઞ ગણાય છે અને ત્યારે જ ઉત્તમ ફળને પ્રકટાવે છે પરંતુ ભડકો થાય એવી ગમે તે અલાબલા અગ્નિમાં નાખવાથી યજ્ઞ ગણાતો નથી. તે જ પ્રમાણે સાત્ત્વિક ક્રિયાઓને કરાવનાર સાત્ત્વિક આહાર જ જ્યારે પ્રાણરૂપી અગ્નિમાં હોમવામાં આવે છે ત્યારે જ તે પ્રાણાગ્નિહોત્ર રૂપ સત્ક્રિયા ગણાય છે અને ત્યારે જ ઉત્તમરૂપ પ્રકટે છે.

આહારગ્રહણ કરતી વખતે અંતઃકરણની જેવી સ્થિતિ હોય છે તે સ્થિતિના સંસ્કારો આહારના દ્રવ્ય ઉપર પડે છે માટે આહાર ગ્રહણ વખતે અંતઃકરણની

સાત્ત્વિક સ્થિતિ રાખવાની અત્યંત અગત્ય તા છે.

આહારગ્રહણ સમયે જ સાત્ત્વિક રહેવા સાવધ રહેવું અને ત્યારપછી ન રહેવું એમ કંઈ નથી. વસ્તુતઃ તો જે સર્વકાળ પોતાના અંતઃકરણની સાત્ત્વિક સ્થિતિ રાખે છે, તે જ આહાર ગ્રહણની ક્રિયાને સત્ક્રિયારૂપ કરી શકે છે કારણ કે ભોજન કરી રહ્યા પછી જો તે શોક, મોહ આદિ વિકારોને વશ થાય છે તો તે જ દુષ્ટ અસર ગ્રહણ કરેલા આહાર ઉપર થયા વિના રહેતી નથી.

શુભ ભાવના રાખીને અત્યંત પ્રસન્ન ચિત્તથી જમવું.

રસોઈ તૈયાર કરનારના અંતઃકરણની સાત્ત્વિક સ્થિતિ. તૈયાર કરવામાં આવતા પદાર્થો પ્રતિ પ્રેરવામાં આવતા, તેના શુદ્ધ સંકલ્પો - રસોઈમાં ઉપયોગમાં લેવાતા આહારના સાત્ત્વિક પદાર્થોનું ન્યાયમાર્ગે ઉપાર્જન વિ. અનેક વિષયો આધ્યાત્મિક વિધિના અંગના જ છે.

વળી, સાત્ત્વિક આહારને જળથી અથવા અન્ય પ્રકારે શુદ્ધ કરવો. યોગ્ય પાત્રોમાં અને યોગ્ય પ્રકારે સાત્ત્વિક જળમાં રાંધવો. સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિ કરનારાં પાત્રોમાં જ જમવો. તૈયાર થયા પછી બે ત્રણ ઘટિકાની અંદર જ જમવો પણ બહુ ટાઢો થઈ ગયા પછી સાંજે કે બીજે દિવસે વાસી ન જમવો.

કેવળ રસરૂપ થાય ત્યાં સુધી ચાવવો. ચાવવાના સમયમાં પાણી પીને કે એવા જ કોઈ નરમ પદાર્થનો ઘૂંટડો પીને અર્ધ ચવાયેલા આહારને ગળે ઉતારી દેવો નહિ.

ઉદરના ભાગ કરી બે ભાગ અન્નથી જ ઉદર ભરવું અને બાકીનો એક ભાગ જળને અર્થે અને એક ભાગ વાયુસંચાર અર્થે ખાલી રાખવો. જમી રહ્યા પછી શરીરથી તથા મનથી થાકી જવાય એવી મહેનત

કરવી નહિ. જમવાના નિયમિત કાર્યનું અતિક્રમણ કરવું નહિ. તેમ જ એક વાર જમ્યા પછી ભોજનનો બીજો સમય થાય ત્યાં સુધી બીજું અલ્પ પ્રમાણવાળું હોય તોય જમવું નહિ.

અન્ન અર્પણ ક્રિયા બહુ લાભદાયક છે જ્યારે અન્ન બરોબર ચવાય છે ત્યારે આહારમાં રહેલું સર્વજીવતત્ત્વ પાચનક્રિયાથી આહારમાંથી છૂટું પડવાથી થોડો આહાર કરવા છતાં પણ મનુષ્યને પુષ્કળ પોષણ મળે છે અન્નનો દુરુપયોગ થતો નથી તથા પાચનક્રિયાના અવયવોને વ્યર્થ પરિશ્રમ ન

પડવાથી તેમના બળનો બચાવ થાય છે તેથી તેઓ લાંબા કાળ પર્યંત કામ કરવાને શક્તિમાન રહે છે.

મોજશોખને ખાતર નહિ પણ કેવળ ક્ષુધાના નાશને અર્થે; ઇશ્વર પ્રસાદીથી મળેલા અન્નનો ઔષધની માફક કેવળ પ્રાણને ટકાવી રાખવા સૂક્ષ્મ આહાર કરવો એ મિતાહાર છે. શાસ્ત્રમાં અન્નને ઔષધિ કહેલી છે. ભૂખરૂપી રોગને મટાડવા સારુ અન્ન લેવાનું છે એટલે જેમ રોગ મટાડવા ઔષધિ અમુક પ્રમાણમાં લેવાય છે તેમ અન્ન પણ ઔષધ તરીકે જ લેવું. અકરાંતિયા પણ નહિ.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ શ્રીમદ્ગીતાના અઘ્યાય ૧૫ ના શ્લોક ૧૪ માં સ્વમુખે સ્પષ્ટપણે જણાવેલ છે કે...

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥૧૪॥

(ગુજરાતી ભાવાર્થ)

વળી-વૈશ્વાનર-જઠરાગિ નરૂપ થઈને સર્વ પ્રાણીઓના દેહમાં રહ્યો થકો-રહીને પ્રાણ અને અપાન કે જે પાચન અને ઉદીપનને કરનારા છે તેમણે સહિત થકો તે સર્વ પ્રાણધારીઓએ ખાધેલું-ભક્ષ્ય, ભોજ્ય, લેહ્ય અને ચોશ્ય,એ ચારેય પ્રકારના અન્નને હું પચવું છું. અર્થાત્-જઠરાગ્નિમાં ચાર પ્રકારનું અન્ન પચવવાની શક્તિરૂપ ઐશ્વર્ય મારું ઐશ્વર્ય છે. એ ભાવાર્થ જાણવો. ॥૧૪॥

—: નોંધ :—

તા. ૨૧-૦૨-૨૦૨૧ને રવીવાર ના રોજ શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ ની સામાન્ય સભા વડતાલ મુકામે રાખેલ છે.

—: એજન્ડા :—

૧. ગત વર્ષના હિસાબો મંજૂર કરવા.

૨. પ્રમુખશ્રી રજુ કરે તે.

રચણ :- શ્રી નાથજીભાઈ શુક્લનો આશ્રમ.

સમય :- બપોરે ૩-૩૦ કલાકે

— મંત્રીશ્રી

વર્ષ : ૫ : અંક : ૯ — ૨૨-૦૧-૨૦૨૧ — 18 — જાન્યુઆરી-૨૦૨૧ — સત્સંગ પ્રદીપ

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
ક્ર. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૫૦૧-૦૦	મૌલીકુમાર સુરેશચંદ્ર જોષી (અનિલકુમાર ઝવેરલાલ પંડયાના જમાઇ)	નારોલ અમદાવાદ	MATHSમાં Ph.D. થયા તે નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૧-૦૦	વત્સલ કલ્પેશભાઈ ભટ્ટ	મહેસાણા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	ચિરાગ ચંદ્રકાંત શાહ	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૦-૦૦	માનવ ચિરાગ શાહ	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૧-૦૦	હર્ષાબેન કૃતિકભાઈ ભટ્ટ	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	જૈવલ શિષિરભાઈ શાહ	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month
સત્સંગ પ્રદીપ

ભગવાનનો શુભ હેતુ

ભગવાનને જ્યારે મહાન કાર્ય કરવું હોય છે ત્યારે કંઈ કંઈ નિમિત્તો ઊભાં કરે છે. યુધિષ્ઠિર જુગટું ના રમ્યા હોત તો તેઓ વનવાસ જાત નહિ અને તેના પરિણામે કૌરવકુળનો ક્ષય થાત નહિ. જે જે વખતે જે જે થાય છે તેમાં ભગવાનનો શુભ હેતુ હોય છે. કેકેયીએ જો બે વરદાન માગી, રામને વનમાં ના મોકલ્યા હોત તો રાવણનો નાશ થાત નહિ. સીતાજી લક્ષ્મણ પ્રત્યે કટુ વચન ના બોલ્યા હોત તો સીતાનું હરણ થાત નહિ. તેમ ના થયું હોત તો રાવણને મારવાની ભગવાને જે જે લીલાએ કરી તે થાત નહિ વિ. દાખલાએ છે.

-સત્સંગ સુધા

BOOK-POST

From :
Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Indukumar Laxmiprasad Pandya,
“Gurukrupa”,
Zaghadia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Indukumar Laxmiprasad Pandya.
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghadia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Indukumar Laxmiprasad Pandya.

વર્ષ : ૫ : અંક : ૯

૨૨-૦૧-૨૦૨૧

20

જાન્યુઆરી-૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ